

A zakatoló versírógép

avagy töprengés a Lackfi-jelenségen

Lackfi János: *Emberszabás*

Helikon, 2018

Miként a 2004–2008 között írt verseket tartalmazó kötet, az *Élő hal*, Lackfi János legújabb könyvének a címe is az elvonás retorikai eszközével nyit új világot, vagy ha úgy tetszik, világítja be a nyelv rejtett tárnáit. Az emberszabásúak rendjébe soroltatik be szerző és olvasó, azaz olvasás közben együtt fogunk majomkodni: utánozni, fintonogni, a nyelv végtelen téridejében ugrándozni. S eközben megalkotjuk magát az embert, aki ebben a versvilágban elsősorban a nyelvben létezik, a nyelv szövetéből van kiszabva. Csupán a cím ismeretében – *Emberszabás* – azt hihetnénk, kockázatos, netán horrorisztikus tevékenységre hív meg, pedig csak játékra. Csak játékra – de azért nem minden kockázat nélkül.

A kötet 2010 és 2016 között írt verseket tartalmaz, minden bizonnyal ezek közül is válogatva (ezt a munkát ezúttal Bazsányi Sándor végezte el). 267 oldalnyi vers hat év alatt – volt nem egy kiváló költőnk, akinek ez egy teljes életműre elegendő terjedelem. De botorság volna ezt Lackfi Jánoson számon kérni, akinek írói termékenysége amúgy is csak Jókaiéval, Krúdyéval vethető össze, mint erről a fülszöveg pontosan számot ad: „Negyvenöt kötet. Fele vers, fele próza. Fele gyerekeknek, fele felnőtteknek. Harmincnál több kötet műfordítás franciából.” És Lackfi még csak az átlagos írói pálya felénél tart!

Sokkal inkább az a kérdés, jó arányban van-e a mennyiséggel a műgond. Töprengések ezen egy olyan költő kapcsán, akinek a virtuozitása már bő másfél évtizede nyilvánvaló számomra. Ha nem találkozott volna velem személyesen, ha nem tizennyolc lett volna, amikor Weöres Sándor meg-

halt, azt is mondhatnám, Lackfi – bizonyos vonatkozásokban – a nagy előd reinkarnációja. Mindketten bármire képesek versben és nyelvben – léhaságra és gazemberségre éppúgy, mint elmélyülésre, torokszorító komolyságra.

Az egyik szembetűnő különbség, nevezetesen hogy Weöres a maga elefántcsonttornyában érezte jól magát, míg Lackfi afféle költőcelebbé vált, nem csak alkati: a kor, a kultúra viszonyrendszere is drasztikusan átalakult. Mindez persze nem sokat változtat azon, hogy ez a szerep, a koncertpódiumok rivaldafényében, a versszínpadok bensőséges megvilágításában, az iskolai katedrák neonfényében és a *Patika* magazin vagy a tévéújságok műfényes, retusált címlapján egyaránt otthonosan mosolygó költő szerepe sokak számára kevésbé rokonszenves; nekem is vannak fenntartásaim.

Ne feledjük azonban: Lackfi nem titkolja, mi ennek az állandó jelenlétizzásnak az akkumulátora. Interjúk sokaságában mondta már el, hogy a legkülönbözőbb műfajokban és színtereken igyekszik a költészetet, az irodalmat eljuttatni a mai olvasókhöz. Önmaga marketingmenedzserre lett, de nem csupán önös érdekből, hanem egy jó értelemben vett misszió jegyében. S mondhatjuk, a küldetés, bármily lehetetlennek is gondolták sokan, sikert hozott, fél sikert legalább: azok is, akik Nagy Lászlótól vagy Szilágyi Domokostól soha egy sort sem olvasnak (és jó eséllyel soha nem is fognak), azok is olvasnak Lackfit. Könnyen lehet, hogy sokan úgy olvasnak egy-egy Lackfi- (meg persze Vörös István-) átíratot, hogy az eredetivel sohasem találkoznak.

Egyébként nem Lackfi volt az első költőceleb, hanem Varró Dániel. Bár Varró indulásakor Lackfinak már majd tucatnyi könyve van, az úttörő a könnyes papírzsepek és *Boci-boci tarka*-átiratok költője. S egyre többen követték ezen az úton – igaz, mind jelentős kötetekkel a hátuk mögött: Szabó T. Anna, Vörös István, Tóth Krisztina... A költő ma már, ha olvasótáborra vágyik, legalább a pofafüzet húsz centi magasra emelt kötelén egyensúlyoz vakmerő artistaként, mint a csavargó Charlie Chaplin *Cirkuszában*, s némelyik közülük, kétségtelen, a magasban kifeszített kötelén is megállja a helyét.

De más a tét a népszerűség nyílt terein és más egy könyv fedele közé zárva. Úgy is kérdezhetném: mennyi súlytalan játékot bír el egy komolyan szánt könyv?

Kezdjük ezúttal az utolsó ciklusnál: *Időbomba* a címe (lám, ez is elvonással jött létre az időzített bombából, szerkezetével utalva az időutazásra is), s a versek többsége játékos átírás, paródia, travesztia. Első harmada – *Gyerekdalok másképp* – a Cirmos cica, a Hej, Dunáról és a Csigabiga „klasszikus” változatait tartalmazza. Az *Ómagyar* igazi nyelvi bravúr, amelynek sava-borsát az ó nyelvi közegbe csak látszólag illő címerek adja: „Volék címerek tudotlon, / Választott vajomtul / Cirmos, ürümentül, / Szájszörén vaj lefordul.” A *Csokonai* nemcsak a ionicus a minore ritmusával, de a jól eltalált deákos-pajkos hangjával fog meg: „Cica, cirmos, puha gomboly, / Vajat orzó csaci dög, / Bajuszodról a megoldadt / Bizonyíték lecsöpög.” A *Berzsenyi*-változat már feledhető, az *Ady* és a *Kosztolányi* nem rossz, a *Rap* érdektelen, a *Kassák* viszont igazi remeklés. A *Hej, Dunáról-változatok* is változó színvonalúak. A két *Petőfi* jó, a *Balassi* és *Arany* elmegy, a *Weöres* szerintem a zárlatával – „Jancsika, Jancsika, nőj meg, / majd a Dunába belőnek” – poétikai tévedés, ízlésficam; a *Coelho* szórakoztató, de nem túl izgalmas paródia. A *Csigabiga-változatokból* igazán csak a *Majomországra* rájátszó *Weöres-változat* emlékezetes, a *Rap*-válto-

zat nyelvi jellemzőereje csak pillanatnyi élményt ad.

A mondókák után tovább kalandozhatunk a magyar irodalomban. A balassis *Zarándokének* túlírt, önkörében mozgó. A *Három Petőfi-változat* jobban sikerült. A *Szkül-sztori* úgy imitálja (és túlozza el) a hunglish diáknyelvet, hogy a humor keltette, az egyetemi szféra és a laza дума közötti feszültség pillanatra sem lankad. Csak a nyitó szakaszt idézem: „Sziriöszli kimaxoltam / Iskoláim egykor én, / Projektjeim diszlájkolta / Sok lúzer prof könynyedén.” A *Zene lelke* kisciklusa megint nem egységes színvonalú: a *Tűnődő* mint ha egy kreatív írásos feladat mintapéldája volna (tudnivaló, Lackfi egyetemen tanított kreatív írást), ilyen fáradt megoldásokkal: „Mondd, van-e a zenének lelke? / S ha van, mondd, mire megy vele? / Adnak rá parizert a boltban? / Zenész étele a zene?” A második és harmadik darab a kötet első felének verstechnikáját idézi, kissé rutinszerűen. A 4. *Tömegközlekedés* megint verkleiszertű „kimaxolása” a „zene lelke” meglevenítéseinek – a gondom az vele, hogy bárhol elvehetnénk belőle, vagy hozzá is tehetnénk, alig számítana. A *Csűrődöngölő*, bár hasonló technikával, legalább tart valahová.

Igazi költői lelemények és üresjáratok libikókája a *Tonz úr vallomása* című vers. Remek a nyitány: „Szomorú a vers témája, / hej-haj, / szaporodik fejemen a / hajhely.” S példa az üresjáratra: „Kopaszodik a pocakos / költő, / mobilja van, a mobilhoz / töltő... // Nyárspolgár lett, azt mondja a / fáma, / jobb, ha felkötö magát egy / fára. // Csak ne a hajánál fogva / kösse, / röhejesség nem a líra / öccse.” A benzinkúti csokivásárlást megverselő *Tranzakció* is éppily hullámmzó, de legalább túl is van írva rendesen. A ciklus egyik mélypontja azonban a *Tadam, tadam*: bármily kedves a téma (a költő számba veszi népes családját), nehéz tolerálni az ilyen motiválatlan megoldásokat, mint a hatodik versszak negyedik sora: „Öt gyerekemhez még egy jött, / tadam, tadam, tadam, /

így unokázunk mind együtt, / amíg az út rohan.”

Lehet, hogy az átírások egyik legnagyobb veszélye a költői toposzok közhe-lyes újrafogalmazása – mindenesetre ilyenbe torkollik a *Köztes idő*: „Amikor tart az INNEN, / de magához ránt a TÚL. / Tudatod suhogva lobban, / mielőtt a mély-be hull.”

A ciklus egyik legüdébb verse a *Komoly vers komoly szavalóversenyekre*. Szemtelen fricska azoknak a tanár néniknek, akik, mint tapasztaltam, a szavalóversenyre ki-szemelt diáknak jobb esetben Lackfit vagy Varrót, rosszabb esetben (és sokkal gyak-rabban) Nagy Bandót vagy nevesincs in-ternethuszárt adnak lelkesen. S remek paródiája a rap szájalmas nyelvtörésé-nek, a magyar szótag- és hangsúlyrendet semmibe vevő „afro-amerikai” kántáló üvöltözésnek:

Azt mondtaja tanárnéni,
kicsinéma szobrokat
akar látni, éppen ezért
mélyhűtöttem magamat.

[...]

Haszavaló versenyleszmajd,
eztetetel szavalom,
ésmindenki könnybelábad
gyönyörűszép szavakon.

Eddig tulajdonképpen szerepversek soka-ságáról beszéltem. Hol van ebben a szín-házi kelléktárban a költő arca? A költői személyiség? Jobbára a kötet első kéthar-madában, az első három ciklusban.

Ezekben a domináló verstípus az indá-zó, recitáló szabadvers. Hétköznapi hely-zetek felidőzéséből indul, s általában on-tológiai magaslátokba lendül, a zárlatban gyakran poénnal. A közbülső rész szinte tetszőlegesen bővíthető élethelyzettár, többnyire találó megelevenítésekkel vagy éppen tárgyiasításokkal, az egymás mellé rendelés végtelen hiábavalóságot – vagy éppen gondtalan létezésismétlődést – su-

galló eszközével. Már a 2001-es *Elképzelhető* óta tudható: Lackfi mestere ennek a vers-típusnak. Itt is a rutin a legnagyobb ellen-sége; annak veszélye, hogy a vers nem válik igazi konstrukcióvá, olyan, mint valami hosszú lánc, amelyből büntetlenül elvehetünk vagy hozzáragaszthatunk. S olykor a zárlat sem igazán csattanó, in-kább előre várható elsimítása a hömpöly-gő szövegfolyamnak.

Hozzá kell tennem, a többségük kike-rüli e veszélyeket. A József Attila *A hetedik-jére rájátszó* kötetnyitó vers, a *Hány asszony lakik kedvesemben?* és a *Mikor rád* a határán van e veszélyeknek, a Kosztolányi *Boldog, szomorú dal* számvetéséből kiinduló *Ámu-lat* viszont megkapó. És hosszan sorolhat-nám a ciklus szép darabjait: *Hamuból*, *DNS-minták*, *Kettős fogyó hold*, a *Nincs*, az *Úgy kellene...* Vallomások ezek a feleség-hez, a feleségről, maga-magáról, a párkap-csolatról, a hétköznapi kisszerűségéről és mágiájáról; egy házaseset verses, zsol-táros története. Ennek különben is nagy-mestere Lackfi: meglátni a hétköznapiiban, a kicsinyben a csodát. A legjelentéktele-nebb apróságban meglelni a létezés örö-mét. Közel hajolni: „ahogyan fáról egy mézgaecsepp / sűrűsödik át a telített idő-be, / ahogy egy felcsörömpölő madár / nyomán pimaszul rugózni kezd az ág, / ahogy az esőmosta por / megül a hor-nyokban és zugokban”. És nagymestere az allegóriának is – a fenti hasonlatbokor is annak allegóriája, ahogyan, „két romlan-dó test, [...] kérlelhetetlen / törvény sze-rint borulunk össze időnként” (*Távolodó*).

A *Persze boldog, persze nem boldog* megint szerepversek sokasága, helyzet- és bele-élés-gyakorlatok, pszichorajzok és szocio-fotók (Lackfi fotózik is, nem mellesleg), mert költőnk számára az élet terepaszta, az emberek pedig tereptárgyak, kedvére rakosgatja őket ide-oda. Banális helyzetek-ből indul ki általában: „képtelen vagy / helyére akasztani az autókulcsot haza-jövet” (*Rendszerető*). Mint az azonos szer-kezetű címek is mutatják, jellemváltoza-tokból, hangulatokból bontja ki a műveket

a széles hömpölygésű, a hétköznapi nyelvet az emelkedettel gond nélkül egybeáramoltató versbeszédben.

Másként önarcképszerű a *Korképek* ciklus. Nem magáról, saját viszonyairól beszél itt a költő, de talán a legtöbbet árul el személyiségéről, a világhoz való viszonyáról. Már Kosztolányi verset írt a szerveit súlyproblémák miatt kipakoltató nőkről – Lackfi megverseli a mellét előzetes egészségügyi megfontolásból leoperáltató színésznőcelebet, a házimozit, az örült festőt, a pucér lantost (no lám, egy magyar celeb!), Ferenc pápa sajtóérzékenységét... Olykor hátborzongatóan groteszk tud lenni, mint a *Szeletelt ember* disztópiájában: „A szeletelt ember nagyon praktikus. / Egészen kicsi helyen elfér, ha szeleteit / Gondosan és gyűrődésmentesen / Egymásra hajtjuk.” Ez a kötet legszínesebb, ugyanakkor színvonalában is legegységesebb ciklusa.

Nekem rokonszenvesebb az a Lackfi, aki a „világot” írja át, firkálja össze, finto-rog rá, bújócskázik vele, mint a nagy szövegátíró. (Hozzáteszem, a kötet legtöbb versének sejthető valamely klasszikus szövegelőzménye, amely legalábbis átde-reng a Lackfi ráfestette új szövegen. Az ember szabásmintája: palimpszeszt?)

Az *Apám kakasa* és a *Csavard fel a szöveget* – Lackfi és Vörös István közös könyvei – óta végképp ósdinak érzem az ódzkodásomat, hogy vannak szövegek, amelyekhez mértéktartó parafrazeáló nem nyúl. Nem Lackfi az első, aki Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című remekét, leg-

alábbis formailag, retorikailag, mondat-szerkesztésében magához hasonítja. Az *Egy mondat az időről*, a kötet záró verse, ha akarom, az idő, a természet, a tenyészet „zsarnokságáról” szól. Súlytalanabb? Persze, hiszen nincs semmi tétje. Ahogy az irodalomnak sincs már semmi tétje. Kockázat nélküli szövegtenyészet. Hacsak épp nem az a tét, ami Lackfi versírógépét zakatoltatja szünet nélkül: elvinni az irodalmat sokféle formában, sokakhoz. Lásuk be, hosszú távon ez is meglehetősen komoly tét. Tagadhatatlan, az átírások, ráírások és kifacsarások valamiféle kultúrmissziót is betöltenek: hátha ezek hatására az eredetit is felkutatja az olvasó. S mi a kockázata? Nos, Lackfi esetében, úgy érzem, az, hogy a nagy versírógépből szüntelen kigördülő papírlapokon alig szétszálazhatóan összefonódik az igazi költészet az ujjgyakorlattal. A megszenvedettség a rutinnal.

Félreértés ne essék, eszemben sincs a költőt óvni ettől. Egyrészt azért nem, mert gyanítom, ennek ő is tudatában van, s kevésbé zavarja. Mindent megír, mert minden megírásra van ítélve. A mindenhez pedig sokat kell írni, lankadatlan szorgalommal. Másrészt az, hogy az én olvasói élményem a könyvet lapozgatva ennek következtében felemás, mert a rutinszerű megoldások adalékanyaga az ihletettebbek ízét is rontja, az az én bajom, nem az övé. Lackfi János az öntörvényű zsenik kiszámíthatatlanságával járja a maga útját; az olvasónak megéri olykor a nyomába szegődnie.

Nagy Gábor

NAGY GÁBOR (1972) költő, irodalomtörténész. A *Hitel* kritikai rovatának szerkesztője.